

УДК 070.16: 355 (477)

О.А. Саприкін

ФЕЙК ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено відносно новому інструменту у веденні інформаційної війни проти України – фейку. Проаналізовано наукові джерела про засоби ведення інформаційної війни, визначено поняття «фейк» та «фейковий ресурс», їхні ознаки та властивості, наведені приклади використання фейкової інформації, надані рекомендації розпізнавання фейкових повідомлень і ресурсів.

Ключові слова: інформаційна експансія, інформаційна війна, гібридна війна, фейк, фейковий ресурс, засоби масової інформації.

А.А. Саприкин

ФЕЙК КАК ИНСТРУМЕНТ ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЫ ПРОТИВ УКРАИНЫ

Статья посвящена относительно новому инструменту в ведении информационной войны против Украины – фейку. Проанализированы научные источники о средствах ведения информационной войны, определено понятие «фейк» и «фейковый ресурс», их признаки и свойства, приведены примеры использования фейковой информации, даны рекомендации распознавания фейковых сообщений и ресурсов.

Ключевые слова: информационная экспансия, информационная война, гибридная война, фейк, фейковый ресурс, средства массовой информации.

FAKE AS AN INSTRUMENT INFORMATION WAR AGAINST UKRAINE

The article is dedicated to the relatively new instrument in conducting the information war against Ukraine- the fake. In the given article scientific sources on the conducting the information war have been analysed and the notions of fake and fake resource as well as their attributes and properties have been defined. The examples of the use of fake information have been given and also the information about the distinguishing fake and fake resources are shown.

Keywords: *information war, information expansion, hybrid war, fake, fake resource, mass media.*

Проти нашої держави застосовано абсолютно новий вид ведення війни, який набув назви «гібридна війна». Вона характеризується поєднанням принципово різних типів і способів ведення війни, які скоординовано застосовуються задля досягнення спільних цілей [11, 22].

Типовими компонентами гібридної війни є:

- використання звичайних методів ведення війни (військовослужбовці у відповідній формі зі штатною військовою технікою тощо);
- залучення нерегулярних збройних формувань (повстанців, терористів, диверсантів та ін.) як із числа іноземців, так і з числа громадян країни-агресора;
- активне використання прийомів інформаційної війни та кібервійни.

Водночас сторона-агресор може залишатися юридично непричетною до розв'язаного конфлікту [7]. Через її складові експерти називають «гібридну війну» війною ХХІ ст. – теорія якої, за свідченням директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктора технічних наук, професора, академіка Національної академії наук України Володимира Горбуліна, була оприлюднена «у західній науковій думці орієнтовно вже з середини 2000-х рр.» [3, 9].

Проведення гібридної війни надає країні-нападнику можливість de-jure бути поза звинуваченням в агресії, у нападі на іншу країну, оскільки визначення «гібридна війна» відсутнє в міжнародно-правових документах [10]. Більше того, такого поняття не існує й у Воєнній доктрині України – документі, що є національною системою керівних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів. Результатом є

стан, який ми спостерігаємо сьогодні: більшість країн світу de-facto визнають агресію з боку РФ, але de-jure агресію не визнано. Таке становище надає путінському режиму можливість «зберігати обличчя» та уникати відповідальності.

Поняття, характеристики та інструменти гібридної війни вивчаються й описуються в численних джерелах міжнародною науковою спільнотою. Можна зазначити роботи академіка В. Горбуліна (Україна) [3], аналітика Джона Р. Девіса мол. (США) [11; 12], вченого Д. Ласіка (США) [13], дослідника Марселя Х. ван Херпена (Нідерланди) [2], вченого і публіциста, кандидата політичних наук Євгена Магди (Україна) [6], професора Г. Почепцова (Україна), вченого і журналіста В. Карпенка (Україна), публікації численних журналістів.

Стаття дуже досвідченого американського дипломата, аналітика, працівника розвідки Джона Р. Девіса-молодшого «Найбільші проблеми для професійної армії 2020 і подальших років» привертає увагу ретельністю аналізу. Матеріал був опублікований у журналі «Військовий огляд» («Military Review»)^{1*}. Він зазначає, що гібридна війна – справа не лише урядів деяких країн. Це інструмент кримінальних структур, це тактика тих, хто займається розповсюдженням наркотиків, контрабандою зброї, торгівлею людьми та відмиванням грошей, грабіжництвом.

Відомий український учений і державний діяч ак. В. Горбулін, описуючи інформаційний складник «гібридної війни», зазначає, що «інформаційний фронт «гібридної війни»

^{1*} *Military Review* («Військовий огляд») – професійний журнал армії США. Виходить двічі на місяць. Видається в Форт-Лівенуорті (Канзас) командно-штабним коледжем армії США. Заснований 1922 р. Тираж – 9 тис.прим.

розгортається одразу за кількома напрямками. Передусім: (1) серед населення в зоні конфлікту; (2) серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом; (3) серед громадян країни агресора і (4) серед міжнародного співтовариства... В українському випадку маємо справу не просто з ворожою пропагандою, а з тим, що фахівці-інформаційники слушно характеризують як «війну смислів/сентів» (початок якої можна умовно віднести до 2006-2007 рр.). Для ретрансляції цих смислів використовується вся множина інформаційних комунікацій. Основним структурним елементом у цій війні стають симулякри – образи того, чого в реальності не існує. Прикладами таких симулякрів є: «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розіп'яті хлопчики», використання Україною заборонених озброєнь. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів – замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими «інформаційними фантомами», які потрібні агресору» [4].

Підміна понять, сентів, упровадження симулякрів призвели до того, що цей прийом гібридної війни розділяє людей в Україні на анти- і пропутінські сили (мотивація на кшталт корисливості, бажання легко заробити, мародерство тощо, звісно, також присутні, але не є темою цієї статті), хоча перших набагато більше. Певним доказом смислової війни, виграної путінським режимом, стало нагородження за критичним указом 300 журналістів «за Крим».

Це також підтверджує, що смислова війна – принципово мас-медійна війна. Якщо зазвичай засоби масової інформації супроводжують військові дії, то у війні смислів спостерігається зворотна картина: військові завершують ті дії, які забезпечила їм підготовка ЗМІ.

Як результат – громадяни України затримують рух колон ЗСУ в зоні конфлікту, протестуючи проти їхньої участі в бойових діях.

Але хотілося б проаналізувати один із багатьох інструментів гібридної війни – фейк, а також фейкові повідомлення, новини, ресурси.

У перекладі з англ. слово *fake* означає *підробку, фальшивку, шахрайство*. Це слово увійшло в наш лексикон і тепер використову-

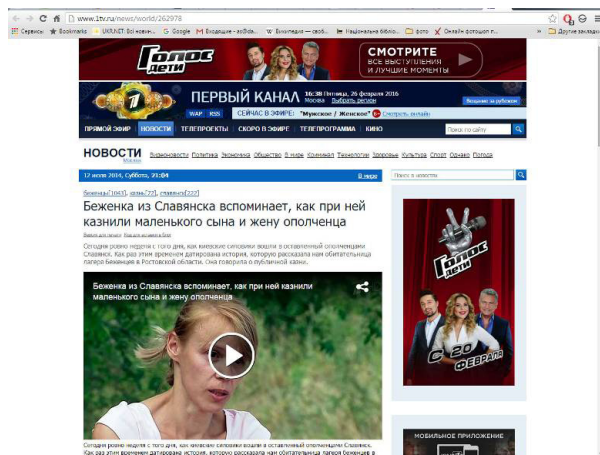
ється у всіх відмінках, відмінах тощо; використовуються дієслівна форма слова – фейкувати та прикметникова форма – фейковий.

Фейк – у розумінні цього терміна як інструменту інформаційної війни – дезінформація, умисне викривлення тих чи інших явищ, фактів, подій, причому зловмисність такого викривлення старанно приховується; навпаки, фейкове повідомлення містить усі ознаки правдивого повідомлення, що дає можливість впливу на певну аудиторію завдяки використанню симулякрів.

З поширенням інтернету, легкістю доступу до нього, появою соціальних мереж, які охоплюють сотні мільйонів людей майже всіх країн, створення міжнародних груп за інтересами, інтернет став використовуватися як джерело пропаганди, психологічного впливу, розповсюджувач свідомої дезінформації.

Для розповсюдження фейкових повідомлень в інтернеті створені відповідні ресурси, які цілеспрямовано насичуються інформацією, в якій переважає недостовірність і недостовірність інформація; втім, може бути і на 100% недостовірність.

Чому саме інтернет став розповсюджувачем фейкової інформації?

Слід зауважити, що інші, традиційні засоби масової інформації також залучалися до дезінформування певної частки населення тих чи інших країн, виправдання тих чи інших дій. Можна навести такі випадки як Глейвицький інцидент (провокація) – операція під кодовою назвою «Консерви», проведена СС гітлерівської Німеччини, що стало приводом до нападу на Польщу 1 вересня 1939 р. Цей напад вважається початком Другої світової війни.

Сам тодішній керівник Німеччини Гітлер сказав: «Я надаю пропагандистський привід для початку війни. Наскільки правдоподібним він буде, ніякого значення не має» [12, 124].

Цей випадок широко висвітлювався в друкованих виданнях і радіостанціями тих часів (телебачення вже існувало, але було малопоширеним і маловпливовим).

Втім, друковані видання малоприслужні для створення і розповсюдження фейків. По-перше, вони не мають високої оперативності – найближчий номер вийде тільки завтра, а електронні ЗМІ можуть повідомити фейкову новину вже сьогодні. По-друге, публікація в друкованому виданні є документом, а значить – і автора, і саме видання можна притягнути до відповідальності.

Радіо теж малоприслужне для поширення такої інформації через свій фоновий характер.

У наш час телебачення набуло нечуваної сили, але тут фейки можуть з'явитися з двох причин: недбалість, неперевірена інформація, некомпетентність журналістів і вирішальний вплив влади на інформаційну політику електронних медіа країни. Класичним став фейк-репортаж 1-го російського телеканалу про начебто розп'ятого військовослужбовця ЗСУ хлопчика (скріншот додається), але: 1) він міг з'явитися лише через розгнущдану пропагандистську кампанію проти України в ЗМІ Росії; 2) він міг з'явитися лише за прямим замовленням на такі матеріали з боку вищої влади.

Слід зауважити, що фейки активно використовуються багатьма країнами, медіа різних видів.

Наприклад, у нас, в Україні, існує низка видань, які активно поширюють інформацію сумнівної якості, а іноді абсолютно безглузді дурниці.

Прикладом можуть стати такі публікації, як фейкова заява командувача військ НАТО в

Європі генерала Ф. Брідлава про можливість нанесення авіаційного удару по скупченням російських військ в Україні (опубліковано на сторінці т. зв. Національного антикорупцій-

ного порталу, скріншот додається). Генерал Ф. Брідлав дійсно неодноразово висловлював своє бачення подій. Наприклад, у листопаді 2014 р. в Києві на прес-конференції та зустрічі з Президентом України П. Порошенком, генерал Ф. Брідлав сказав, що «Північноатлантичний альянс підтримує територіальну цілісність України і готовий забезпечити потреби українських збройних сил за допомогою розробленого всеосяжного плану» [1] ... «ми дуже стурбовані милітаризацією Криму. Нас турбує, що потенціали, які розгортаються в Криму, нададуть ефект майже на все Чорне море». Але жодного слова про нанесення військового удару по російських військах!

Ще один приклад: обнадійливе повідомлення – начебто прийняте рішення владою США про постачання Збройним Силам України новітньої американської зброї та обладнання оборонного спрямування, що також є фейком – таке рішення президентом США не прийнято, оскільки він побоюється, що нова зброя потрапить до збройних сил Росії через високий ризик корупції у владі України (скріншот додається).

Дивує такий приклад «міжнародного» фейку, як фотографія військового автомобіля, пошкодженого міною, яка так і не розірвалася.

П'ятий канал українського телебачення опублікував фотоматеріал і повідомив, що це міна, вистріляна російськими військами. Телеканал «Росія 24» публікує ту ж саму фотографію і повідомляє, що це «українські карателі обстріляли своїх громадян». Але за даними, які наводить швейцарська журналістка Джина Луїза Метцлер, ця фотографія була зроблена агентством «Аль

Джазіра» під час ізраїльсько-палестинського конфлікту (скріншот додається) [14].

Втім, кількість неправдивих повідомлень-фейків з боку російських телеканалів і веб-ресурсів надзвичайна: путінський режим за допомогою російських мас-медіа веде справжню інформаційну війну проти України.

Ведення інформаційної війни спрямовано, передусім, на молодь. Отже, наголос у розповсюдженні фейкових повідомлень зроблено на соціальні мережі, дуже популярні в молоді.

Для цього у Санкт-Петербурзі створено т. зв. «фабрику інтернет-тролей» – молодих людей, які видають себе за реальних учасників мережі та розповсюджують провокативну, епатажну інформацію. Мета такої акції – психологічна обробка молодої людини як України, так і інших країн, включаючи, власне, і молодь Росії, яка, через свій вік, ще не має стійкого характеру та життєвого досвіду, легко піддається на брехню. Фабрика тролей діє за принципом «брехня, яку повторюють багато разів, стає правдою» – співпрацівники фабрики одержують завдання від «кураторів» створити враження чисельної української спільноти, яка протестує проти «хунти», або додержується альтернативної думки з якого-небудь приводу. Завдання формулюється приблизно так: зробити 20 новин, унікальність яких – приблизно 75%. Новини повинні бути актуальними, викликати безумовний інтерес. Не можна писати нічого поганого про Путіна, сепаратистів не можна називати терористами.

Прикладом такої діяльності є фейкова інформація про знесення в Києві велетенського

пам'ятника Батьківщині-матері на Печерських пагорбах [3]. Для створення фейку використано фотографію 1980 р. під час монтажу пам'ятника (скріншот додається).

Фахівці визначають певну класифікацію фейків, але слід зазначити, що класифікація у галузі мас-медіа є чимось рухливим, чимось, що зазнає постійних змін. Зараз класифікація приблизно така:

1. Фейки випадкові. Зазвичай є результатом редакційного поспіху, некомпетентності, зловживання автоматичними перекладачами, недосконалістю засобів автоматичної перевірки орфографії.

2. Фейки, створені для ведення інформаційної війни. Тут, звичайно, російсько-український конфлікт залишається на першому місці, генеруючи все більш вигадливі фейки. Це найбільше використання фейкової інформації в наші дні.

3. Фейки, створені в комерційних цілях. Найчастіше використовуються недобросовісними комерсантами, які заробляють на різного роду псевдонаукових розробках типу «нормалізаторів біополя» або «фільтрів Петрика», торгують різного роду біодобавками з нібито чудодійними властивостями.

4. Фейки, створені задля збільшення трафіку.

5. Фейки, зроблені з незрозумілою метою [5].

Отже, споживачі інформації мають відповісти на запитання: як відрізнити брехню від правди, оскільки, здається, неправдиві повідомлення надходять з усіх боків. І дійсно – триває інформаційна війна, у кожній сторони свої інтереси, своя правда.

Слід враховувати кілька моментів.

Треба прийняти за даність, що під час інформаційної війни брешуть усі сторони. Проте, між сторонами війни на південному сході України є суттєві розбіжності.

На українському ТБ, яким би ми його не вважали, у багаточисельних ток-шоу люди можуть висловити свою думку. Це означає, що в мікрофон може бути висловлена будь-яка думка, але свобода слова в Україні є звичним явищем.

На російському ТВ таке неможливо: під цензуру підпадає кожне слово, на запитання при «прямому включенні» з вулиці відповідають заздалегідь підготовлені люди.

Інший фактор: в РФ усі мас-медіа ретельно контролюються державними органами; концентрація влади в одних руках перевершує будь-яку монархію. Справа дійшла до того, що Залізничний суд Єкатеринбурга виніс вирок 47-річній Катерині Вологженіновій, яку судили за репости у соціальній мережі ВКонтакте про Україну і «лайки» (електронні схвалення у соціальних мережах) до таких матеріалів. Їй присудили 320 годин обов'язкових робіт, а також знищення ноутбука і мишки [8].

Серед репостів: карикатура на людину, яка візуально схожа на Путіна, події на Донбасі тощо, тобто звичайна діяльність середньостатистичного користувача соціальних мереж в Україні. Втім, у РФ судять не тільки за створення контенту, а й за його репости і за схвалення. І висловлювати свою думку, симпатії, незгоду часто просто небезпечно.

Інший приклад. Неодноразово лунали заяви вищих керівників РФ, які через деякий час виявлялися фейками (відсутність російських військ у Криму), і це їм сходило з рук. Інша ситуація у керівників країн Західної Європи, США, Канади, Австралії, інших країн. Досвід двох американських президентів – Р. Ніксона і Б. Клінтона – свідчить: для преси США немає недоторканих осіб, немає тих, кому вибачать брехню.

Керівники західних демократій мають справу з реальною політичною опозицією, журналістами, незалежними і часто дуже впливовими громадськими організаціями, які ретельно відстежують діяльність уряду, чиновництва, бізнесу. І вибори, виборці негайно залишають неправдивих осіб за межами політики зі знищеною репутацією.

Ситуація в Росії інша: реальну опозицію розгромлено, незалежні ЗМІ відсутні, інші точки зору в ЗМІ й інтернет-ресурсах – мішень для Роскомнагляду.

Порівняння цих і інших обставин дає відповідь на запитання, кому можна вірити, а кому – ні. Слід виявляти здорову недовіру в якихось окремих конкретних сюжетів в українських медіа, але в цілому їм вірити можна.

Обов'язково необхідно звертати увагу на ресурс, де розміщено ту чи іншу інформацію. Уважному спостерігачу це багато що скаже.

Досвід автора дозволяє сформулювати деякі ознаки фейкового ресурсу.

1. Такий ресурс не має рубрики «Про нас» («About us»), власники і працівники, автори публікацій приховані.

2. Такий ресурс маловідомий, у традиційних ЗМІ не цитується.

3. Повідомлення з такого ресурсу не підтверджуються іншими джерелами, наприклад, ресурсами, відомими підтвердженою інформацією.

4. Фейковий ресурс має яскравий дизайн сайту, втім, авторам дизайну явно не вистачило смаку та бажання довести дизайн до ладу.

5. Фейковий ресурс має, як правило, гучну назву (наприклад, «Національний антикорупційний портал»). *Довідка: статус «Національний» надається тільки державним організаціям і тільки спеціальним Указом Президента України).*

У деяких випадках фейки з різними цілями розповсюджують через соціальні мережі. В цьому випадку слід звернути увагу на наступне:

6. Сторінка відомої особи створена нещодавно. Це дуже рідкісні випадки, оскільки адміністрація соціальних мереж відстежує підроблені сторінки відомих людей і блокує їх. Втім, такі випадки цілком можливі.

7. Фотографій викладено багато, але на них людина завжди наодинці – це також ознака фейкового акаунту.

8. Інший варіант – відсутнє профільне фото або на ньому пейзаж, тварина тощо.

9. Власник акаунту в соціальній мережі дуже рідко відвідує його.

10. Фото начебто створені в різні періоди життя, але викладені в один день. Властивос-

ті, описані в п. 8, 9 і 10, є приводом для серйозних сумнівів.

11. Фейкові акаунти, які насичує інформацією незнайома особа, дуже часто поводяться агресивно, вдаються до провокацій, епатажу, намагаються розізнати – і це майже 100% робота комп'ютерного тролля. Найчастіше такий акаунт у соціальній мережі використовується для провокацій.

Фейки – не єдиний інструмент інформаційної війни, інформаційної експансії, про які автор опублікував матеріал ще 2013 р. В будь-якому випадку не можна ставитися до фейків і фейкових видань поверхово. На їхнє створення витрачені гроші, час, зусилля, інші ресурси і все це, на задум авторів фейків, повинно повернутися з користю до авторів і, відповідно, втратами для нас.

Використані джерела

1. Бурнос Т. Бريدлав в Киеве: итоги / Т. Бурнос, С. Тлисова [Електронний ресурс] : Офіц. сайт радіостанції «Голос Америки». – Електрон. дані. – 2014. – <http://m.golos-ameriki.ru/a/bridlove-kyev-results/2536150.html>. Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 22.02.2016. – Мова: укр., рос., англ., фр., ісп. та ін.
2. Ван Херпен М.Х. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого / М.Х. ван Херпен. – К. : Віват, 2015.
3. «Визг из-за поребрика» или как пользователи «Одноклассники.ру» «смакуют» фейковые новости об Украине [Електронний ресурс] : Офіц. сайт газети «Донбасс». – Електрон. дані. – 2015. – <http://donbass.ua/news/ukraine/2015/11/14/vizg-iz-za-porebrika-ili-kak-polzovateli-odnoklassnikiru-smakujut-feikovye-novosti-ob-ukraine.html>. Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 22.02.2016. – Мова: рос.
4. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Стратегічні пріоритети. – № 4 (33). – 2014.
5. Лавникович Д. Фейки как новая медиареальность / Д. Лавникович [Електронний ресурс] : Офіц. сайт центру протидії патріотам «Петр и Мазепа». – Електрон. дані. – [Мінськ] – 2015. – Режим доступу: <http://mediakritika.by/article/3573/feyki-kak-novaya-media-realnost> – Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 22.02.2016. – Мова: рос.
6. Магда Є. Гібридна війна / Є. Магда. – К. : Віват, 2015.
7. Україна має розпочати власну «гібридну війну» проти Росії (світова преса) // Радіо Свобода, 27.11.2014.
8. Уральський суд приговорил мать-одиночку к общественным работам за репосты ВКонтакте [Електронний ресурс] : Офіц. сайт незалежного інформаційно-аналітичного ресурсу «Медіакритика». – Електрон. дані. – [Мінськ] – 2015. – Режим доступу: <http://petrimazepa.com/news/dont-repost> – Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 28.02.2016. – Мова: рос.
9. Хайнц Хёне. Чёрный орден СС. История охранных отрядов / Хёне Хайнц. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 542 с.
10. Черниш В. Що відбувається на Сході України. Ще раз про термінологію / В. Черниш [Електронний ресурс] : Media Sapiens. – Електрон. дані. – [К.], 2016. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/about/editorial/>. – Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 19.02.2016. – Мова: укр.
11. Davis John R. Jr. Future Hybrid Threats // Military Review, September-October 2013. Hybrid Threats // Military Review, September-October 2013.
12. Davis John R. Jr. The Greatest Challenge to the Army Profession of 2020 and Beyond
13. Lasica D. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory / School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. – 2009.
14. Metzler G. L. Bilder können täuschen: Dasselbe Foto wird für die Konflikte in Russland, der Ukraine und Israel verwendet (UPDATE) // The Huffington Post. – 16.09.2014.
15. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory / School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. – 2009.

References

1. Burnos, T. (2014). Bridlove in Kyiv. Ofits. sait radiostantsii «Holos Ameryky». Retrieved from <http://m.golos-ameriki.ru/a/bridlove-kyev-results/2536150.html> [in Ukrainian].
2. Van Kherpen, M.Kh. (2015). Wars of Putin. Chechenia, Georgia, Ukraine: unstudied lessons of past. Kyiv: Vivat [in Ukrainian].
3. «Shout yz-za porebryka» or how consumers «Odnoklassnyky.ru» «smakuiut» fake news about Ukraine. (2015). Ofits. sait hazety «Donbass». Retrieved from <http://donbass.ua/news/ukraine/2015/11/14/vizg-iz-za-porebrika-ili-kak-polzovateli-odnoklassnikiru-smakujut-feikovye-novosti-ob-ukraine.html> [in Russian].
4. Horbulin, V. (2014). «Hybrid war» as key instrument of Russian geo-strategical revenge. Stratehichni priorytety, № 4 (33) [in Ukrainian].
5. Lavnykevych, D. (2015). Fakes as new media-reality. Ofits. sait tsentru protydii patriotam «Petr y Mazepa». Retrieved from <http://mediakritika.by/article/3573/feyki-kak-novaya-media-realnost> [in Russian].
6. Mahda, Ie. (2015). Hybrid war. Kyiv: Vivat [in Ukrainian].
7. Ukraine has to start its own «hybrid war» against Russia (world press). Radio Svoboda, 27.11.2014 [in Ukraine].
8. Ural court sentenced single-mother by civil works for the repost VKontakte. Ofits. sait nezalezhnoho informatsiino-analitychnoho resursu «Mediakrytyka». Retrieved from <http://petrimazepa.com/news/dont-repost> [in Russian].
9. Khaints, Khëne. (2003). Black order of SS. History of defense groups. M. : OLMA-PRESS [in Russian].
10. Chernysh, V. (2016). What is happening in the East of Ukraine. Once more about terminology. Retrieved from <http://osvita.mediasapiens.ua/about/editorial/> [in Ukrainian].
11. Davis John R., Jr. (2013). Future Hybrid Threats. Military Review, September-October 2013.ure Hybrid Threats // Military Review, September-October 2013 [in English].
12. Davis John R., Jr. (2009). The Greatest Challenge to the Army Profession of 2020 and Beyond [in English].
13. Lasica, D. (2009). Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas [in English].
14. Metzler, G. L. (2014). Bilder können täuschen: Dasselbe Foto wird für die Konflikte in Russland, der Ukraine und Israel verwendet (UPDATE).The Huffington Post, 16.09.2014 [in German].
15. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. (2009). School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas [in English].